

Çok Milletli SSCB Toplumunu İçin Kütüphane Hizmeti

İlbar K. Nazmuddinov*

Bu ülkede etnik topluluklar arası ilişkilerin derin ve kapsamlı yeniden yapılanması olayı yaşanmaktadır. Birliği oluşturan cumhuriyetler bağımsızlık bildirimleri ile devlet egemenliğini yeniden diriltmişler, tabii kaynaklara sahiplik haklarını pekiştirmişler, ekonomik bağımsızlık ilân etmişler, cumhuriyet yasalarının Birlik yasalarına öncelik taşıdığını belirtmişlerdir. Bunlar birbirleri ile ikili ve çok taraflı kültürel ve ekonomik anlaşmalar yapmışlardır. Bazı özerk cumhuriyetler (Başkurdistan, Tataristan, Yakutistan, Mari, Udmurtiya, vb.) kendilerini Birlik cumhuriyeti olarak ilân edip düzen değiştirmişler; Kırım ile Çukçei Yarımadası özerk cumhuriyet olmuştur.

Kendi milli-devlet teşkilâtı bulunmayan 50'yi aşkın milliyette de sağlama işlemleri geliyor. İlk adımda bu, ifadesini, amaçlarını kültürün yeniden canlandırılmasına, kökenlerin ortaya çıkarılmasına, dilin geliştirilmesine ve tarihin araştırılmasına önemli yardım olarak belirten çeşitli dernek, birlik ve federasyonların kurulmasında bulmaktadır. Bu amaçlar Sovyet Cermenleri'nin, Yunanlar'ın, Kırım Tatarları'nın, Uygurlar'ın, Kuzey ve Uzak Doğu'nun (Vep'ler, Dolgan'lar,, İtmen'ler, Ket'ler, Nanay'lar, Nivki'ler, Oraçi'ler, Saami'ler, Eskimo'lar, vb.), Kafkaslar'ın, Altay'ın ve öteki SSCB bölgelerinin etnik azlıklarına ait milli-kültürel kuruluşlarınca güdüldüğü.

Kuşkusuz bu, kültür politikasını, devletimizin bütün işlemlerde önderliğe bağlı hiyerarşik asılığın reddi olarak karakterize edilen kültürünü doğrudan etkiler. Değişiklikler emreden kuruluşluktan danışman kuruluşluğa dönüşen Kültür Bakanlığının faaliyetlerinde de yer almaktadır. Bu Bakanlık, 138 milyon rublelik kuruluş sermayesiyle, Kültür ve Sanat İçin Geliştirme Fonu'nu kurmuştur. Bu paraların bir bölümü küçük etnik toplulukların kültürünü yeniden canlandırmayı, onların tabii çevrelerini, gelenek ve göreneklerini korumayı ve yaratmayı amaçlayan özel bir programın gerçekleştirilmesine ayrılacaktır. Program bir değerler dizisinin gerçekleştirilmesini ön görmektedir. Buna kendi milli-devlet kuruluşları bulunmayan toplulukların kültürlerinin araştırılması (bilimsel araştırmanın, keşiflerin düzenlenmesi; özel materyallerin, albümlerin ve katalogların yayımlanması), özel bölgesel ve mahalli programların yürütülmesine teşkilât, yönetim ve bilgilendirme yardımı; milli kültür dernekleri kurulması; festivaller ve sergiler düzenlenmesi; basılı ve göze-kulağa yönelik materyaller, sinema ve video filmleri çıkarılması; milli uzmanların yetiştirilmesi; kültür kuruluşları binalarının inşası ve modernleştirilmesi dahildir.

Bütün cumhuriyetlerdeki kütüphane hizmetlerine mali yardım tümüyle devlet ve kamu kuruluşlarıncayapılır. Onlar, SSCB'nin geniş arazisi boyunca, Sovyetler Birliği'nin en uzak köşelerine dağılmış 325 bin'i aşkın kütüphane kurumunu finanse ederler.

* Yazar, SSCB Kültür Bakanlığı'nda Etnik Topluluklar Arası İşbirliği Eğitimi Bölümü'nün Başuzmanı'dır. Kendisi ile 57'nci IFLA Genel Konferansı dolayısıyla gittiğimiz Moskova'da tanıştık. Kendisinin SSCB Kültür Bakanlığı'nda görevli tek Türk olduğunu söyledi ve IFLA Konferansı için hazırlayıp sunduğu bu bildirinin Türkçeye çevrilip yayımlanmasından büyük mutluluk duyacağını belirtti. Türkiye'ye gelmeyi, soydaşları ile tanışıp görüşmeyi de çok istiyor (N.S.)

Kütüphaneler sıklıkla herkesin erişebileceği tek kültür merkezidir. O, kütüphaneler ağı oluşturulurken niçin her cumhuriyetteki ortalama nüfus yoğunluğunun göz önüne alındığını gösterir. Bu yoğunluk --metrekareye 120 kişiden (Moldavya), Türkmenistan'daki 6, Kazakistan'daki 5,6 kişiye kadar-- ilgi çekici azalma ve artmaların konusudur. Aynı cumhuriyetler içinde --Sibirya ve Uzak Doğu'nun ağaçsız ovalarında, Orta Asya çöllerinde, Kazakistan'ın çıplak steplerinde, Kafkasya'nın ve Pamirler'in dağlarında-- nüfus yoğunluğu hâlâ azdır. Buralarda kilometre kareye düşen kişi sayısı birin altındadır. Yakutiştan, Çukçi Yarımadası, Evenkiya, Yamal ve Taymir yarımadaaları en seyrek nüfuslu alanlardır. Söz gelişi, soğuk Kutup bölgesinde yer alan ve ısının sıfırın altında 65'e kadar düştüğü Yakutiştan'ın dokuz bölgesindeki kütüphaneler ağı, okuyucularının toplam sayısını 1000'den 5000'e kadar değişen 15 kütüphaneden oluşur. Olenek bölgesinde bir ilçe kütüphanesi ile her beş köy Sovyeti için bir olmak dört köy kütüphanesi vardır. Bir kütüphane, ortalama olarak, 68.000 kilometre karelik alana hizmet sunar. Yakutiştan'a en uzak olan Adriyüşkino köyü kütüphanesi Cumhuriyetin başkentinden 3.540, bölge merkezinden 350, en yakın kütüphaneden ise 200 km. uzaklıktadır. Çoğu kütüphanelerin dermeleri bir çok dillerdedir. Buna, bu ülkenin halkları tarafından konuşulan 70'i aşkın dilde kitaplar çıkaran 200'ün üzerinde yayınevini çalışması ile, bir çok hususta katkıda bulunulur. Büyük kütüphaneler bir çok ülkeler toplumlarının dillerindeki basılı materyallerin çeşitli dermelerine de sahiptir. Onlar, başka devletlerle karşılıklı kitap değiştirme ve döviz ile satınalma yoluyla oluşturulur.

Bu faktör okuyucuların değişik dillerde basılmış yayın isteklerini karşılar. Hâlen, bazı dillerdeki yayınlarda eksiklik bulunmakla birlikte, ülkenin bütün kütüphanelerindeki dermeler altı milyar nüshaya ulaşmaktadır. Yayın eksikliği çoklukla, yeterli basma kolaylıklarından yoksun bulunmalarından ve küçük çapta yayın yapmalarından dolayı, milli-devlet kuruluşuna sahip olmayan toplulukların dillerinde görülmektedir.

SSCB'de değişik milliyetlerden 500.000'in üstünde kütüphaneci çalışır. Onlar, SSCB'deki bütün millet ve milliyetleri temsil eden 220 milyonu aşkın okuyucuya uygun hizmetleri sağlarlar. Farklı milliyetlerden iki veya daha çok dil bilen uzmanların yetiştirilmesi, mahalli milletlerin dillerine devlet dili statüsü veren cumhuriyetleri göz önüne alırsak, özel zekâ keskinliği ister. Bu şartlarda kütüphaneler, farklı dillerin egemenliğinin, farklı toplulukların temsilcileri arasındaki temasların ve onların tarih ve geleneklerine yönelik incelemelerin gerçek merkezi olurlar.

Gerçekte, mevcut her kütüphane, dermelerini düzenleme, okuyucularına bilgi ve hizmet sunma gibi asıl işlevlerinin özel yönlerini yerine getirerek, kitaplara ve bilgiye yönelik belli sosyal isteklerin karşılanması için oluşturulur. Bununla birlikte, farklı kütüphanelerin faaliyetleri arasında, basılı materyallere yönelik isteklerin karmaşıklığından ve birbirine bağlılığından doğan hiç aşılabilir sınırlar yoktur.

Çağdaş kütüphaneler çalışmalarını, değişik dillerdeki 45 milyar kitabı bir araya getiren milyonlarca ev kütüphanesi ile kuşatılarak yürütürler. Sosyolojik alan araştırmaları, bugün (yüz ailede) 92 ailenin ev kütüphanesi bulunduğunu gösteriyor. Bunun yanında, süregelen yayın fiyatlarındaki iki-üç kat artışa rağmen, kişisel amaçlarla abone olunan gazete ve dergilerin sayısı sürekli artmaktadır.

Kütüphane çalışmalarının öteki özel niteliği şudur: Kural olarak onlar, farklı bir milli ortamda yaşayan pek çok okuyucuya hizmet eder. Bu, Ruslar ile 20 öteki milliyetlerden 40 milyonu aşkın insanın Birliği oluşturan cumhuriyetler ile özerk teşekkülleri dışında yaşadığı gerçeği ile ifade edilir. Ayrıca, birçok millet ve milliyetlerin temsilcileri değişik alanlarda yaşıyor. Söz gelişi 60'ı aşkın topluluğun temsilcileri Kazakistan'da, 40 ayrı topluluğun temsilcileri Dağıstan'da

yerleşmiştir. Bu şartlarda, SSCB'deki bütün toplulukların dillerindeki basılı materyallerin dağıtılması meselesi büyük önem taşır.

Ödemeli ve bedelsiz olarak ayrılan, basılı, basılı materyallere ilişkin derleme nüsha sistemi, değişik dillerdeki yayınları sağlayabilmenin bir güvencesidir. Şimdilerde değişik bölgelerdeki 500 kütüphane ödemeli nüshaları edinmekte, bedelsiz derleme nüshaları ise Lenin Devlet Kütüphanesi, M. E. Saltykov-Shchedrin Devlet Halk Kütüphanesi ve öteki büyük kütüphanelerin içinde bulunduğu 16 kütüphaneye gönderilmektedir.

1920'lerin ortasından beri faaliyet gösteren Tam-Birlik Kitap Odası ile 17 cumhuriyetin Kitap Odalarına ait bibliyografik yayınlar, basılı çıktılarının çok dilli envanteri için geleneksel klavuzlardır. *Yezhagodnik Knigi* (Yıllık Kitap Klavuzu), *Knizhnaya Letopis* (Kitap Dizini), *Letopis Gazetnikh Statei* (Gazete Yazıları Dizini), *Letopis Zuhumalnikh Statei* (Dergi Yazıları Dizini), *Letopis Izoizdaniı* (Güzel Sanatlar Yayınları Dizini), *Letopis Retsenzii* (Edebiyat ve Fikir Dergileri Dizini), *Kartographicheskaya Letopis* (Kartografik Yayınlar Dizini) ve *Bibliografiya Sovyet Bibliographii* (Sovyet Bibliyografyalarının Bibliyografyası)'nin yanı sıra merkezi kataloglama basılı fişleri, birlikte, SSCB Devletinin sınırları içinde çıkarılan bütün yayınların kapsamlı bir fotoğrafını verirler. Bütün yayınların nitelenmesi, onlar farklı dillerde yayımlanmış bulunsalar bile, bu yayınlarda Rusça olarak verilmektedir. Bu, bütün cumhuriyetlerinin okuyucularının, değişik milliyetlerdeki halkın en son yayınları tanınmasını mümkün kılar. SSCB Devlet Basın Komitesi ile Tam-Birlik "Kniga (Kitap)" Kurumu tarafından çıkarılan haftalık *Knizhnoye Obozreniye* (Kitap Eleştirileri) aynı amaca hizmet eder.

Cumhuriyetlere ait kitap odaları'nın benzer milli bibliyografya organları, kendi cumhuriyetlerinin basılı çıktılarını tanıtır. Nitelenmeler bu cumhuriyetlerin devlet dillerinde verilir. Belli cumhuriyetlerin kültür kaynaklarına ilişkin bilgi değişimine belli bir katkı Lenin Devlet Kütüphanesindeki "Informkultura" tarafından yapılır. Bu Bölüm, SSCB halkının dillerindeki yayın kaynaklarının yansımaları ile *Bibliotechnoue Delo i Bibliographiya v SSSR* (SSCB'de Kütüphanecilik ve Bibliyografya), *Informatsionnye Soobshchenia ob Opyte Bibliotek Sovetskikh Respublik* (Sovyet Cumhuriyetleri Kütüphanelerinin Deneyimlerine İlişkin Bilgileme Raporları), *Sborniki Obzomoi Informatsii po Aktualnyım Probleman Bibliotechnogo Stroitelstva* (Kütüphaneciliğin Konusal Meseleleri Üzerine Görüş Bilgilemesi Bültenleri) ve başkalarını muntazaman yayımlar.

Bütün cumhuriyetlerdebaşta Lenin Devlet Kütüphanesi ile milli kütüphanelerin başarılı bir "kesin hatlı" bağlantı sistemi vardır. Lenin Devlet Kütüphanesi Dünyadaki en büyük kütüphanedir. 130 yıllık faaliyeti süresince, bu ülkedeki hemen hemen bütün toplulukların ve bir çok başka ülkelerin dillerinde 40 milyon kitap ve başka basılı materyal toplamıştır. Bu onu, bir çok dillerdeki yayınlara ilişkin soruların kesin çokluğunu cevaplamaya muktedir kılar. Ayrıca Kütüphane münferit milli yayınlar için, yazarların yarattığı faaliyeti ve çeşitli toplulukların kültür değerleri üzerine el kitapları hazırlar. Lenin Devlet Kütüphanesi'nin materyallerin işlemlerini hemen tamamlayan bir alt bölümü bulunmaktadır. Bu onun SSCB'nin çeşitli millet ve milliyetlerinin dillerindeki yayınlarla okuyuculara hizmet etmesini mümkün kılar.

Cumhuriyetlerin ana kütüphaneleri milli kütüphanelerin bir başka düzeyidir. Tallinn, Erivan, Kişinyov, Tiflis, Kiev, Kazan, Taşkent ve öteki başkentlerin kütüphaneleri bunların en eskileri arasındadır. Onlar, birer halk kütüphanesi olarak açıldıkları devrim öncesi zamanlardan beri var olagelmışlerdir. Çalışmaları sırasında onlar, özellikle dermelerindeki cilt sayısı ve okuyuculara hizmet itibarıyla, bölgelerinde önemli rol oynarlar. Kollara ayrılmış yapıları ile onlar, her şeyden önce okuyucularının kültürel ve beşeri isteklerine hizmet eden çok işlevli kütüphanelerdir. Münferit toplulukların basılı çıktılarının en eksiksiz dermesini oluşturmak için çaba gösterirler. Bu

toplulukların dillerindeki el yazması kaynaklar, kural olarak, Birlik cumhuriyetleri Bilimler Akademilerinin özel enstitülerinde ve devlet arşivlerinde toplanır.

Son bir kaç yıl içinde, bir çok cumhuriyet kütüphanesi kendisini milli kütüphane olarak ilan etmek suretiyle statülerini değiştirmiştir. Böylece onlar, milletlerarası kuruluşlar, özellikle IFLA, tarafından bu tür kuruluşlara yöneltilen isteklere uyum sağlayarak çalışmalarının düzeyini yükseltme çabasını göstermişlerdir.

Milli kütüphanelerin statüsündeki değişiklik, yapılarının mahalli şart ve geleneklerin, mevcut kütüphaneler ağıının hesaba alınarak biçimlenmesinde büyük bağımsızlık anlamına gelir. Derleme nüshalarının elde edilmesi bu şartlarda bir pekiştirme unsurudur ve bütün cumhuriyetlerin okuyucularını çok milletli Sovyet kitaplarına erişmeğe muktedir kılar. İkili ve çok taraflı kitap değişimine geçiş, tabii olarak, yeni yayınları mahalli düzeyde almanın şimdi mevcut tamlığını garanti edemez.

Milli Kütüphaneler ve Birlik cumhuriyetlerinin Kitap Odaları, farklı dillerdeki basılı kaynakların bütün çeşitlerini gösteren değişik mahiyette temel bibliyografik yardımcılarının oluşturulmasına gayretle çalışırlar. Bu iş en etkili biçimde Litvanya, Estonya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tataristan'da yapılmaktadır. Rus kitaplarının dizi girişine gelince, bu görev böyle yayınların en eksiksiz dermesine sahip bulunan büyük kütüphanelerin ortak çabaları ile yürütülür. 18. Yüzyılın Rusça kitaplar birleşik (toplular) kataloğu daha önce tamamlanmıştı. 1907'den bu yana haftalık *Knizhnaya Letopis* yayımlanmaktadır. O, bütün yayınları kaydeder. Göreve 1801'den 1906'ya kadarki Rusça yayınları temsil edecek olan bibliyografik yardımcılarının hazırlanması dahildir. Lenin Devlet Kütüphanesi bu yayınların bir kaç milyon fişini şimdiden hazırlamıştır, ve iş, çağdaş otomasyon ortamı kullanılmadan gerçekleşmesi imkânsız olan, galiba 100 ciltten az olmayacak çok ciltli bir basılı kataloğun yayımlanmasına kalmıştır.

Çok milletli topluma yönelik kütüphane sisteminde önderlik, okuyucuları ülke nüfusunun yarısından çoğunu oluşturan 133.000 kitle kütüphanesindedir. 1980'den bu yana onlar, 4.000 merkezi kütüphane sistemi içinde birleştirilmiştir. Bu sistemler ana kütüphanelerin etki alanını genişletmeyi ve toplulukların kütüphaneye yönelik isteklerini karşılamayı daha eksiksiz olarak karşılamayı mümkün duruma getirmişlerdir. Dermelerin geliştirilmesi amacı ile Sovyet yazarları ile yabancı yazarların en popüler eserlerinin, yalnızca kütüphanelere gönderilen özel bir dizide yayımlanması (yılıda en az 100 eser) buna büyük ölçüde katkıda bulunacaktır. Yetişen kuşaklara hizmet için Rusya'da, cumhuriyet, bölge ve şehir kütüphanelerinin içinde bulunduğu 10.000'i aşkın çocuk ve gençlik kütüphanesi ile 144.000 okul kütüphanesi kurulmuştur.

Şimdi, farklı dillerdeki kaynakların büyük bölümünü kavramağa çağıran başlıca politik, ekonomik, milletlerarası, hukuki, ekolojik ve başka meseleler hakkında halkın bilgi düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmak üzere kütüphanelere görev düşmektedir. Kitle kütüphanesi, kelimenin geniş anlamı ile bir bilgilendirme-danışma merkezi olmalı; dizinlerin, ansiklopedilerin ve bibliyografik materyallerin sağlanmasına dikkat göstermelidir.

Bilimsel, teknik ve öteki özel kütüphaneler çok milletli topluma hizmetin vaz geçilmez öğeleridir. Bunlar, tabiat ve mühendislik bilimlerine ilişkin belgelerin muazzam akışını işlemleyen Tam-Birlik Bilimsel ve Teknik Bilgilendirme Enstitüsü (VINITI)'nin önderlik ettiği bilimsel ve teknik bilgilendirme otomatize sistemine bağlıdır.

Leningrad (şimdi St. Petersburg)'daki SSCB Bilimler Akademisi Kütüphanesi, Moskova'daki SSCB Bilimler Akademisi Tabii Bilimler Kütüphanesi, Sosyal Bilimler Bilimsel

Bilgileme Enstitüsü Kütüphanesi akademik kütüphaneler sistemindeki başlıca kütüphanelerdir. Cumhuriyetlerin her birinde merkezi akademik kütüphaneler faaliyet gösterir. Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan gibiyerlerdeki büyük kütüphaneler bunlar arasında bulunmaktadır. Tarım, tıp ve öteki özel kütüphanelerin dallı-budaklı ağları da işlevini sürdürmektedir.

Ünik kitap dermeleri de içeren eğitim kütüphanelerinin mevcutları 967 üniversite ve yüksek okulun yanı sıra 4.500 orta dereceli özel eğitim kurumunun öğrenci ve öğreticilerinin kullanımına ayrılmıştır.

Kütüphaneciler 17 Kültür Enstitüsü, 40 Öğretmen Koleji ve 7 üniversitede yetiştirilmektedir. Bunlar, bu ülkenin bütün milliyetlerini temsil eden personelin yetişmesine katkıda bulunacak biçimde, bütün cumhuriyetlerde bulunmaktadır.

Ülkenin çok milletli toplumuna yönelik kütüphane hizmetinin başlıca yönleri kütüphanecilik kavramı ve yeni Kütüphane Kanunu tasarısında yer alıyor. Bu belgelerin tamamlanması, kütüphane çalışmalarının değişik yönlerini geliştirmek için bir yasal ve tek biçim temel oluşturmayı, kültürü finanse eden yeni şartlarda kütüphaneciliği yöneten vakıfları ve pazar ilişkisine geçişi belirlemeyi ve Sovyetler Birliğindeki bütün millet ve milliyetlerin dillerindeki dermelerin sağlama ve kullanımına tek yaklaşımı gerçekleştirmeyi mümkün kılacaktır.

57th IFLA General Conference (Moscow: 18-24 August 1991). *Booklet 3 : Division of serving the General Public* (Moscow, 1991), 53-55'den çeviren: Necmeddin Sefercioğlu

Bir düzeltme

Türk Kütüphaneciliği'nin V. cilt, 3. sayısındaki, 132'nci sayfada, üstten 7. satırda geçen "Dermelerin sayısı altı tirilyona ulaşır" cümlesi "Dermelerin sayısı altı milyara ulaşır" olacaktır.